

LA PINTURA DELS LÓPEZ (LLOPIS) EN EL MONESTIR DE SANT BARTOMEU D'INCA

BLANCA M. BUADES GARCÍA

INTRODUCCIÓ

A principi del segle XVI, l'illa de Mallorca estava sumida en una gran crisi econòmica, a causa principalment de les males collites. Aquest fet derivà en un descontentament de menestrals i camperols contra la noblesa, i desembocà en una revolta: les Germanies (1521-1523). La repressió de la Corona contra els agermanats fou molt cruenta. Després de la caiguda dels revolucionaris, la Corona concedí grans privilegis a l'Església i a la noblesa. L'enriquiment d'ambdues les dugué a convertir-se en promotores de l'art: manen reformar esglésies, convents, palaus, façanes, retaules...

Els monuments efímers que s'aixecaren per commemorar la vinguda de l'emperador Carles I el 1541, de pas per a la conquesta d'Algèria (expedició fracassada), representaren la pàgina més brillant del Renaixement a Mallorca. Quedaren molts gravats i dibuixos de les obres que s'erigiren en honor de Carles I, que després serviren de models als artistes i artesans.

El Renaixement mallorquí en aquests moments no és bàsic, sinó més aviat superficial, sobre edificis gòtics s'incorporen ornaments renaixentistes.

El concili de Trento (1545-1549, 1551-1552, 1562-1563) donà un impuls decisiu a la Contrareforma i amb aquesta es donà una gran proliferació d'escultures i pintures religioses, que arribaria al seu punt àlgid amb el barroc espanyol en el

segle XVII. A Mallorca els impulsors de la Contrareforma foren els bisbes Diego de Arnedo i Joan de Vic i Manrique.

A pesar de la relació comercial que Mallorca mantenia amb Itàlia, el Renaixement arribà tard a l'illa, a més, amb clares influències hispàniques. La justificació es troba en el fet que l'estic gòtic estava considerat com estil nacional (mallorquí) i, per tant, als illencs no els entusiasma el nou art del Renaixement.

El Renaixement entrà a Mallorca a través d'obres adquirides per l'Església i la noblesa, a les ciutats estat d'Itàlia, com Florència, Milà, Roma, Venècia..., i també a algunes ciutats del Llevant espanyol, la majoria de València. Més poques provenien de França, Alemanya i Països Baixos.

Els artistes que es desplaçaren per treballar a Mallorca, procedien d'Aragó, com Juan de Salas, arquitecte i escultor (col·laborador de Damià Forment, Gil de Morlanes i Diego de Siloé); va estar treballant a la Seu de Palma i en els palaus de la noblesa durant deu anys. Procedent de València, arribà el pintor Mateo López sènior, del taller dels Macip, també per treballar a la Seu; arribaren altres artistes escultors, pintors, dauradors..., però els dos esmentats són els que deixaren més empremta a la Mallorca del segle XVI.

Hi ha poca documentació tant històrica com artística del segle XVI, l'evolució de les arts gràfiques influí en la propagació d'estampes de devoció per a ús popular. A grans trets així era Mallorca en el segle XVI, per poder introduir-nos en la pintura dels López.

ELS LÓPEZ PARE I FILL, TAMBÉ ANOMENATS "ELS LLOPIS"

Mateo López sènior havia nascut a Còrdova, al voltant de 1520. Morí a Palma el gener de 1591. Molt jove arribà a València i entrà com a aprenent en el taller dels Macip (Vicent Macip i el seu fill Joan de Joanes). Es desconeix si abans de la seva estada a València havia après l'ofici en algun taller cordovès o si descendia de família de pintors.

Mateo López sènior pogué haver arribat a Mallorca com a oficial del taller dels Macip per dur cinc taules d'un retaule per a la Seu de Mallorca, muntar-les, ajustar-les i repassar-les in situ; la data devia ser al voltant de 1543-1544. Gaudia de gran confiança dels Macip.

La influència dels Macip en l'obra de Mateo López sènior es fa palesa en les arrels gòtiques, l'ascendència flamenca i l'italianisme (Rafael).

Mateu López júnior va néixer a Montuïri, el 18 de setembre de 1549, on la família residia temporalment, mentre López sènior treballava en el retaule de l'església parroquial. Se suposa que fou fill únic.

Va contreure matrimoni amb Nicolasa Bertran d'Alcúdia, el 5 de juny de 1572 a l'església de Santa Eulàlia de Palma. Segons sembla, fixaren la seva residència

a la casa dels seus pares en el Call. Tengueren un fill, Guillem, i una filla, Elisabet, i és possible que també una tercera filla, Esperança, que morí quan era una nina.

Mateu López júnior morí molt jove, tal vegada d'una malaltia contagiosa o epidèmica, el 31 de maig de 1584. Va ser enterrat a l'església de Sant Francesc de Palma.

Encara que la seva vida fou breu, deixà una gran producció pictòrica conjuntament amb el seu pare i algunes obres efectuades només per ell mateix: per a la Seu de Mallorca, catedral d'Eivissa, parròquies d'Alcúdia, Montuiri, Binissalem, Moscari, Sencelles, Ruberts, Deià, Selva, monestir de Sant Bartomeu d'Inca, monestir de Lluc, convents de Santa Clara, de Sant Jeroni (Sta. Isabel) de Palma. També hi ha obres dels López en el bisbat d'Eivissa i a les possessions mallorquines de Montcaire, Valldurgent, Son Catlar i Comasema.

L'historiador d'art i hispanista, el nord-americà Chandler R. Post (1881-1959) a les seves obres *Historia de la pintura española* en onze volums (1930-1953) identifica Mateu López com “mestre de Calvià” pel retaule de grandària mitjana La Visitació (1575), que pogué admirar quan va venir a Mallorca, quan va visitar la capella de la possessió de Valldurgent a Calvià. És obra conjunta dels dos López, que corrobora Jeroni Juan i Tous (fotògraf i assagista) al seu article “La pintura mallorquina (siglos XVI al XVIII)” publicat a la Història de Mallorca.

Els López també han estat anomenats per Chandler R. Post “mestre de Campofranco” i “mestre d'Eduard VII”, per pintures que devien haver pertangut al rei d'Anglaterra i al marquès de Campofranco.

LA PINTURA DELS LÓPEZ

La seva pintura no és creativa ni avantguardista, segueix els postulats de la pintura valenciana de l'època i dels models en què es basen els gravats i les estampes, sobretot els gravats alemanys i els d'influència veneciana com el Missal mallorquí publicat a Venècia (1506); el bisbe de Mallorca Antonio de Rojas i els canonges capitulars de la Seu havien ordenat la seva edició, que es dugué a terme el 16 de setembre de 1506. S'imprimí als tallers de Luca Antonio de Giunta, sota la supervisió del mestre gravador alemany Joan Eimeric, a càrrec del llibreter mallorquí Jaume d'Hirois. Els gravats són renaixentistes. La majoria dels pintors mallorquins del segle XVI copiaren d'aquest missal.

L'obra dels López és una producció pròpia de l'estil imperant durant el segle XVI, cronològicament tardà, però de gran dignitat i atractiu; es dona un abandonament dels esquemes del gòtic tardà per definir-se a través de formes i conceptes renaixentistes cap a un manierisme i una exquisida minuciositat en els detalls, sobretot en rostres i mans. Marcarà tres etapes:

1ª etapa (1544-1570)

- Influència de Macip i de Joan de Joanes.
- Pintura sobre taula.
- Composició arcaica.
- Vestidures esquemàtiques.
- Rostres durs i convencionals.
- Gust pel detall.
- Fons paisatgístic estereotipat (influència flamenca).

2ª etapa (1570-1584)

- Primeres pintures sobre tela.
- Major preocupació per l'espai, el moviment i la perspectiva.
- Desaparició del fons paisatgístic.
- Idealització dels rostres (més dolços).
- Noves iconografies: Puríssima, Roser, Sagrada Generació, nom de Jesús.

3ª etapa (1584-1591)

- Quan morí Mateu López júnior, el seu pare incorpora a la seva pintura la influència d'aquest.
- Dependència de les imatges tipus: Joan de Joanes.
- Reparició de les formes de Mateu López sènior.

EL TALLER DELS LÓPEZ

Els pintors no eren considerats artistes, només artesans, i estaven agrupats en gremis. El taller dels López fou de gran capacitat tant en art com en producció. Comptaren amb molt bons deixebles i amb grans col·laboradors.

Els aprenents entraven al taller entre els dotze i els catorze anys. Alguns convivien a la casa del mestre. Els pares o tutors solien pagar una quota per l'ensenyament i la manutenció.

Al voltant dels vint-i-cinc anys d'edat, passaven l'examen que els exigia el gremi per ser mestres i poder establir-se pel seu compte i muntar taller propi. Alguns preferien restar com a oficials i treballar per al mestre.

Els aprenents, durant les seves diferents etapes, solien moldre els colors, per després mesclar-los amb els aglutinants. Aprenien a dibuixar del natural (en el taller dels López disposaven de mans i peus de guix). Preparaven les superfícies de taules i teles que després el mestre i els deixebles avançats haurien de pintar. Traslladaven el dibuix realitzat sobre el paper (esbós) a les taules o teles.

Deixebles com Gaspar Oms, gran col·laborador dels López, apareix documentat per primera vegada el 1581 com un dels millors pintors de Mallorca. A la mort de López sènior, monopolitzà els millors encàrrecs de retaules pintats. Un altre deixeble fou Juan Ullastret, que anys després es casaria amb Nicolasa Bertran, viuda de Mateu López júnior.

Un altre deixeble se suposa que fou Mateu López Bertran, fill de López júnior i nét i hereu de López sènior.

Atesa la poca informació que hi ha del segle XVI, poc o res se sap d'altres deixebles, ja que pel taller dels López en passaren moltíssims.

Col·laboradors:

- Baltasar Buirra, pintor (València, final del s. XV-Palma 1553). Format en algun taller valencià, està documentat a Mallorca al voltant de 1536. Intervingué junt a López sènior en el retaule major de Montuïri.
- Mateu Gallardo, pintor renaixentista nascut a Mallorca (1510-1581).
- Rafel Guitart Sineu, segle XVI, pintor documentat entre 1549-1581, treballà amb López sènior en el retaule major de Montuïri.
- Tomàs Amengual, escultor del Renaixement tardà, documentat a partir de 1537, gran representant de la imatgeria mallorquina del segle XVI.
- Fusters que col·laboraren en el muntatge dels retaules duits a terme pels López foren: Joan Dagá, Luciano Arbona, Antonio Canals. N'hi hagué més, però aquests sí estan documentats.

Els López deixaren gran quantitat de dibuixos per als brodadors: pal·lis, baixos d'altar, casulles, estendards o pendons que les confraries portaven a les processons.

LA PINTURA DELS LÓPEZ EN EL MONESTIR DE SANT BARTOMEU D'INCA

La inquietud per les arts ha duit erudits i investigadors a estudiar, entre d'altres, la pintura mallorquina del segle XVI; atesa la poca documentació de què es disposa, tant en política com en societat i belles arts, del referit segle, encara hi ha molt a investigar i catalogar en matèria pictòrica.

Gràcies a la bona tasca dels experts es va descobrir l'autoria de pintors que sobresortiren en el segle XVI: la pintura gòtica tardana-renaixentista, com és l'obra de Mateo López Sr. i Mateu López Jr., més coneguts com "els Llopis".

La ciutat d'Inca compta amb una bona mostra dels "Llopis" en el monestir de Sant Bartomeu d'Inca.

EL RETAULE DE LA PURÍSSIMA (1575-1576)

Oli damunt taula de 300 x 382 cm.

El bisbe Vic i Manrique havia regalat un retaule de la Puríssima a les religioses Jerònimes de Palma i es té constància que també va afavorir les religioses d'Inca, amb un altre retaule que va encarregar als López.

Retaule a dia d'avui incomplet, constava de tres carrers, un àtic i una predel·la (aquests dos darrers desapareguts), pilars amb grotescs monocroms, l'entaulament amb angelets sobre les pilastres i la inscripció amb lletres daurades "TOTA PULCRA ES AMICA MEA ET", que degué continuar en la predel·la.

La Puríssima, en el carrer central, és d'influència valenciana i atribuïda actualment a López júnior. Té les mans unides sobre el pit en actitud de pregària. Vesteix túnica amb flors de lis daurades, mant estampat i daurat; un

entorn vermell ovalat amb una aura daurada envolta la figura de la Puríssima, al voltant els atributs marians, procedents del “Cantar dels cantars” i dels llibres del saber, cantats en la *lletania lauretana*.

Vist de front a la dreta, sant Jeroni (fundador de l'orde seguint les normes de sant Agustí) vestit amb misera túnica curta, està mig agenollat davant un crucifix, als seus peus un lleó mans.

A l'esquerra, sant Bartomeu (titular del monestir). El sant du lligat el dimoni amb una cadena i a la mà esquerra un ganivet, iconografia del seu martiri. Als peus del sant trobam l'escut d'Inca, amb data 1771, probablement correspon a una restauració.

Les dues taules dels sants incorporen un fons paisatgístic; sota els peus de la Puríssima, un paisatge muntanyós.

Les tres figures guarden similitud amb altres obres anteriors dels López: la Puríssima, amb la Puríssima del retaule de Sant Jeroni de Palma; però, a la de Sant Bartomeu d'Inca el rostre té les faccions més dolces i la composició és més segura, segueix el model de “TOTA PULCHRA” de Joan de Joanes.

Sant Jeroni és una còpia de les diferents pintures dels Macip que realitzaren d'aquest sant, sant Bartomeu a semblança de l'antic retaule de la parròquia de Montuïri (1546-50) segueix el model dels Macip. En el retaule d'Inca, sant Bartomeu està més aconseguit, més enèrgic i expressiu, no tan esquemàtic.

Aquest retaule al començament estava atribuït a Mateo López Sr. però es nota la mà de López Jr.

Restaurat entre 1997-2001, Generalitat de Catalunya.

SANT JERONI I SANTA PAULA

Oli sobre taula de 0,88 x 0,91 cm.

Entorn del 1578, atribuït a López Sr.

Obra molt esquemàtica, sant Jeroni amb un llibre a la mà esquerra, la mà dreta aixecada cap a un grup de monges agenollades, amb santa Paula al capdavant, i els dona el manual de la vida monàstica de l'orde. Darrere de sant Jeroni, dos monjos de l'orde. Al fons, una finestra que dona llum a la sala, les rajoles de colors donen perspectiva a la composició.

Avui s'exhibeix com un quadre, però es creu que va pertànyer a la predel·la del retaule de la Puríssima, davall de la taula de sant Jeroni.

Restaurat l'any 2000 sota el patrocini de la Generalitat de Catalunya.

NOLI ME TANGERE

Oli sobre taula de 0,80 x 0,91 cm, entorn 1578.

Atribuïda a Mateo López Sr.

Jesucrist ressuscitat es presenta davant Maria Magdalena. Fons arquitectònic i paisatge. Obra paral·lela de sant Jeroni i santa Paula que degué pertànyer al retaule de la Puríssima.

Restaurat el 1995 per Roser Alomar sota el patrocini del Consell de Mallorca.

MARE DE DÉU DEL ROSER

Tremp sobre tela de 1,43 x 1,20 cm de 1579.

Atribuïda a Mateu López Jr.

Petit retaule realitzat probablement per presidir la coral de les monges sobre un petit altar. Avui es troba al museu del monestir.

Bellíssima obra amb una modificació respecte a la iconografia del Roser; el Nin Jesús i la Verge donen rosaris a sant Jeroni i santa Paula, titulars de l'orde jerònim en lloc de donar-lo a sant Domingo i santa Catalina de Siena, com era habitual. Aquestes figures es troben en el centre del retaule on hi ha dibuixada una fornícula, en arc de mig punt, que li dona profunditat. El grup està envoltat dels quinze misteris tradicionals (goig, dolor i glòria) pintats a dins d'unes roses atípiques de diferents colors.

L'obra està emmarcada per dues pilastres adossades amb decoració daurada i rosaris, ben igual que l'entaulament, la base té decoració vegetal. El gust pel dibuix, per la perspectiva, la dolçor dels rostres i formes, delata que és una obra de Mateu López Jr.

En els anys 1995-96, fou restaurat pel taller de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció de Josep Mª Xarrié.

EL TALLER DE NATZARET

Tremp sobre tela de 1,14 x 1,14 cm.

Mateu López Jr.

Realitzat al voltant de 1580.

Tracta del tema de la Sagrada Família, sant Josep ajudat pel Nin Jesús està serrant una fusta, la Verge Maria està treballant a un telar.

López Jr. demostra un gran coneixement del dibuix i la perspectiva; molt encertat en els detalls.

És una rara composició d'un taller de fusteria, atès que hi està incorporat un telar. Potser fou encarregat i pagat per gremis per a l'obrador de les monges. Avui es troba en el museu del monestir.

L'any 1995-96 fou restaurat amb el patrocini de la Generalitat de Catalunya i la direcció de Josep Mª Xarrié.

L'ANUNCIACIÓ

Temple sobre tela de 0,86 x 1,29 cm.

Atribuïda a López Jr.

Data al voltant de 1583.

En una habitació amb dos espais diferenciats es veu la Verge Maria agenollada amb les mans creuades sobre el pit, l'Esperit Sant en forma de colom damunt el seu cap. Enfront d'ella, l'arcàngel Gabriel anunciant amb el seu braç dret, a l'esquerre porta una banderola amb la llegenda "AVE MARIA GRATIA PLENA, DOMINUS TECUM". Al fons, un domàs; a la paret esquerra, una finestra on es veu Déu Pare beneint Maria. A dalt en un doble cercle, l'anagrama de Jesús (J. H. S.). En el centre, un gerro amb un ram de lliris.

És una composició molt treballada, així com la perspectiva. És una obra molt audaç, a semblança de L'Anunciació dels Macip a la catedral de Segorbe (Castelló) i especialment del retaule del gremi dels pelaires a l'església de Sant Nicolau de València. En molt mal estat de conservació.

ANUNCIACIÓ A MARIA

Són dues taules, cada una de 59 x 102 cm.

Anònim del segle XVI, entre 1585-09.

L'any 1995 foren restaurats per Roser Alomar sota el patrocini del Consell de Mallorca. A data d'avui s'atribueixen a López Sr., atès que el 1584 ja havia mort López Jr. Quasi és indiscutible que fou obrada en el taller dels López, seguint l'estil i dibuix d'aquests. Les dues taules estan definides per un arc de mig punt i varen pertànyer a un retaule avui desaparegut o dispersat.

ECCE HOMO

Tremp sobre tela de 105 x 0,82 cm.

López Jr.

1583-84.

És una de les més belles obres del taller dels López. Bàsicament dibuixat, com si la pintura hagués desaparegut. Damunt les espatles, una capa cordada sobre el tors nu. En el costat dret, la ferida produïda per una llança. Les mans molt fines subjecten una tela que cobreix el cos nu. El cap, molt treballat i coronat d'espines i una aura de raigs desiguals. El rostre demacrat i trist amb la mirada baixa. La cabellera negra, així com la barba fina i curta.

A cada costat de la figura, inscripcions en llatí que traduïdes diuen així: "MIRAU L'ANYELL DE DÉU QUE LLEVA EL PECAT DEL MÓN" i "COM UN ANYELL

DAVANT ELS ESQUILADORS, ELL CALLAVA I NO BADÀ BOCA.”

De fort influència de Joan de Joanes, és una de les darreres obres de Mateu López Jr., molt evolucionat.

El 1991 fou restaurada sota el patrocini de la Generalitat de Catalunya i direcció de Josep Mª Xarrié.

APARICIÓ DEL CRIST RESSUSCITAT A LES SANTES DONES

Trempl sobre tela encolada sobre taula de 1,06 x 0,75 cm.

López Jr.

1583-84.

Obra paral·lela a l'Ecce Homo.

Jesús assegut al caire de la tomba mentre la seva mare i sant Joan sostenen una tela darrere d'Ell. Mª Magdalena està agenollada als seus peus davant un vas de perfum. Al fons, una creu i els instruments de la Passió sostinguts per dos àngels.

És una bella interpretació entre la mort, la sepultura i la resurrecció de Crist. Dibuix molt cuidat, bon eix de simetria, anatomia molt treballada, bona perspectiva.

Restaurat el 1991 per la Generalitat de Catalunya sota la direcció de Josep Mª Xarrié.

CRIST DE LA PACIÈNCIA

Oli damunt tela de 0,91 x 0,73 cm.

Atribuïda al taller dels López.

En el centre, Jesús amb túnica blanca, assegut amb les mans fermades i encadenat pel coll a una columna. Els tres arcàngels porten els atributs de la Passió: creu, llança, claus, i a més, sostenen tres cartells amb les seves llegendes. Uns capets d'angelets alats envolten el seu cap. Avui està col·locat en el refectori del monestir.

Va ser figura devocional en el Renaixement i la Contrareforma. És una obra poc evolucionada amb reminiscències gòtiques.

Restaurada l'any 2001 pel taller diocesà de Mallorca, sota el patrocini d'una empresa d'Inca.

ALTRES OBRES

En vida del canonge Pere Joan Llabrés, director del Patrimoni Artístic Diocesà, s'enviaren al taller de restauració de Sant Cugat del Vallès de la Generalitat de Catalunya tres quadres del segle XVI, sense autoria identificada, del monestir de Sant Bartomeu d'Inca.

Des d'allà es comunicà al canonge Pere Joan Llabrés que durant el procés de restauració dites obres pictòriques es podien atribuir al taller dels López o Llopis.

Mariano Carbonell Buades, historiador de l'art, ho corrobora. Amb aquestes seran 13 obres identificades dels López a Inca.

Aquestes tres obres són:

Baptisme de Jesús.

El davallament de la creu.

La Transfiguració.

Les fotos són anteriors a la restauració.

Baptisme de Jesús

*El davallament
de la creu*

La Transfiguració

CONCLUSIÓ

López sènior fou pintor de bona formació tècnica, però escàs de creativitat i innovació, seguint sempre l'obra dels Macip. López júnior aprèn en el taller de son pare, sempre influenciat per l'obra de López sènior. La seva tècnica no és tan perfecta, però prest hi introdueix innovacions. Adopta la tela i deixa la fusta com a suport per a la pintura. Molt creatiu i bon dibuixant, té preocupació per la perspectiva i el moviment. De clar esperit humanístic, es reflecteix en els temes i personatges, i està al punt dels corrents artístics de la seva època.

López júnior treballà suposadament a l'ombra del seu pare. Està clar que López sènior sempre fou el "mestre", però la personalitat artística del seu fill arribà a influir en el pare.

Els López poden ser considerats els grans pintors mallorquins del segle XVI per la seva abundant producció, per la bona tècnica de López sènior i les innovacions de López júnior. Exerciren una gran influència sobre els seus deixebles, que durant molts d'anys seguiren els estils marcats per aquests dos grans mestres. López sènior, membre destacat del gremi de pintors, assolí cert benestar econòmic i alt prestigi social.

BIBLIOGRAFIA

- LLOMPART, G.; PALOU, J. M^a; i PARDO, J. M^a. *Els López dins la pintura del segle XVI a Mallorca*. Palma: "Sa Nostra", 1998.
- XAMENA, P. *Història de Mallorca*. Palma: Ed. Moll, 1991.
- *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Palma: Promomallorca Edicions.
- *Gran Enciclopèdia de la pintura i l'escultura a les Balears*. Palma: Promomallorca, 1996.
- AA.VV. *Història de Mallorca, volum II*. Palma: Ed. Moll, 1989.

CATÀLEGS:

- AA.VV. *Santa Maria a Inca*. Inca: 1992.
- AA.VV. *Jesucrist a l'art inquer*. Inca: 1996.
- AA.VV. *Els sants a l'art d'Inca*. Inca: 2001.

Notes:

Mossèn Santiago Cortès i Forteza.

J. A. Villalonga Vidal, professor d'Història de l'Art de la UIB.